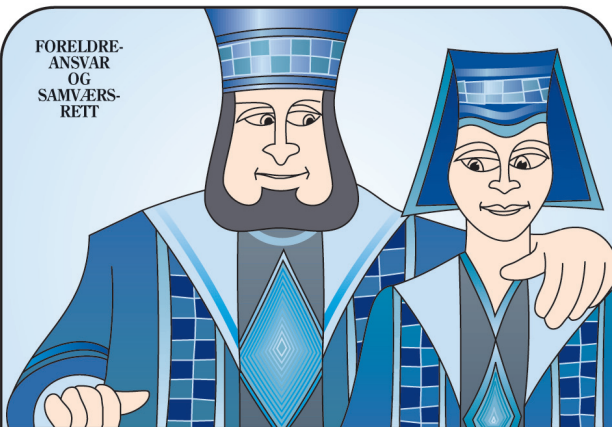
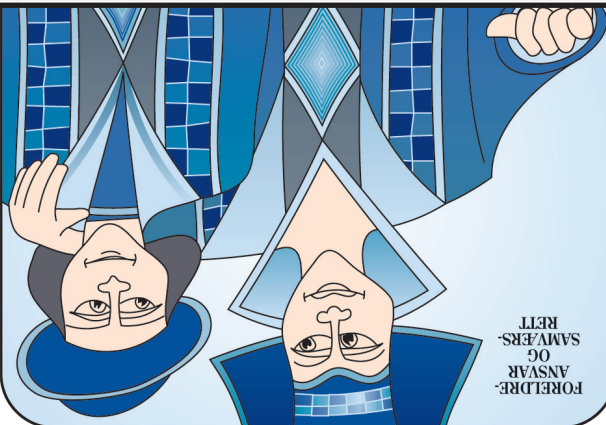

FORELDRE-
ANSVAR
OG
SAMVÆRS-
RETT

Foreldreansvar og samværsrett

FORELDRE-
ANSVAR
OG
SAMVÆRS-
RETT

BARNE-, LIKESTILLINGS- OG
INKLUDERINGSDEPARTEMENTET

Råd og hjelp

Familievern- kontorer

Familievernet gir et gratis lavterskeltilbud i forbindelse med ulike typer samlivs- og relasjonsproblemer. Familievernkontorer kan hjelpe foreldrene med å komme fram til avtaler om barna etter samlivsbrudd og tilbyr inntil 7 timer gratis mekling. De kan også bistå med veiledning og hjelp til å bedre samarbeidet mellom foreldrene om barna, terapi og samtalegrupper. Se www.bufetat.no for nærmere informasjon.

Fylkesmannen

Ved det lokale fylkesmannsembete kan foreldre få hjelp til å drøfte praktiske og juridiske spørsmål når det gjelder foreldre-ansvar, hvor barnet skal bo fast og samværsrett.

NAV lokalt

Arbeids- og velferdsetaten v/NAV lokalt kan gi opplysninger om barnebidrag, barnetrygd og stønadsordninger til enslig forsørger. For nærmere informasjon, se www.nav.no

Sosialtjenesten Prest

Sosialtjenesten og prester kan også gi råd og hjelp om barns reaksjoner og behov ved samlivskriser i familien.

PP-tjenesten, BUP

PP-tjenesten eller barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP) kan bidra med hjelp i form av behandling, råd og veiledning knyttet til psykisk helse, lærevansker og atferdsproblemer. For nærmere informasjon, se blant annet www.shdir.no.

Barnevernet

Foreldre som har behov for hjelp, for eksempel på grunn av en vanskelig livssituasjon eller særlige behov hos barnet, kan få hjelp i form av råd, veiledning og hjelpetiltak.

Advokat

Det kan i en del tilfeller være hensiktsmessig å kontakte advokat for å få hjelp i juridiske spørsmål. For nærmere informasjon, se www.advokatenhjelperdeg.no.

Fri rettshjelp

Fri rettshjelp er en ordning som er opprettet for å hjelpe folk med lave inntekter.

Fri rettshjelp omfatter for det første fritt rettsråd. Det vil si at du kan få dekket utgiftene til rådgivning hos advokat. Fri rettshjelp omfatter dessuten fri sakførsel. Det vil si at du kan få dekket advokatutgifter og rettsgebyr i forbindelse med en retts sak, dersom du har lave inntekter.

For å få nærmere opplysninger om ordningen med fri retts hjelp kan du henvende deg til fylkesmannens kontor i ditt fylke, eller til en advokat.

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet har mye informasjon på sine hjemmesider: www.regjeringen.no/bld/
Se også www.bufetat.no

Gratis juridisk veiledning

Juss-studenter gir gratis råd og veiledning ved henvendelse til:

Juss Buss, Arbinsgt. 7, 0253 Oslo, tlf. 22 84 29 00
Juridisk Rådgivning for Kvinner (JURK), Postboks 2691
Solli, 0204 Oslo, tlf. 22 84 29 50
Jussformidlingen, Sydneshaugen 10, 5007 Bergen,
tlf. 55 58 96 00
Juss-Hjelpa, Universitetet i Tromsø, Breivika senter,
9037 Tromsø, tlf. 77 64 45 61

Aktuelle lover

Oversikten vi har gitt i denne brosjyren er svært generell. Du kan finne flere svar ved å lese lovteksten i -

Lov 4. juli 1991 nr 47 om ekteskap
Lov 8. april 1981 nr 7 om barn og foreldre
Lov 28. februar 1997 nr 19 om folketrygd
Lov 17. februar 1989 nr 2 om bidragsforskott
Lov 8. mars 2002 nr 4 om barnetrygd

Lovene finnes på www.lovdato.no Særtrykk av lovene kan du kjøpe eller bestille gjennom en bokhandel.

Innledning

Et samlivsbrudd mellom to mennesker vil gjerne føre med seg en hel del spørsmål og problemer som må løses.

I denne brosjyren tar vi spesielt for oss de spørsmålene som angår foreldreansvar, hvor barnet skal bo fast, og samværsrett. I slike spørsmål finnes det ikke bestemte løsninger som passer

alle. En løsning kan være god for noen, mens en annen løsning vil passe bedre for andre. Vi har forsøkt å gi en del råd og veiledning, men det er opp til de enkelte foreldre å finne den løsningen som passer best for deres barn.

Noen steder i brosjyren er det henvist til barneloven. Barnelovens kapitler om foreldreansvar, hvor barnet skal bo fast og samværsrett er tatt med bakerst i brosjyren.

Denne brosjyren ble første gang utgitt i 1988. Brosjyren er revidert flere ganger etter dette, senest juli 2010.

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet har også gitt ut brosjyrene «Mekling for foreldre», «Separasjon og skilsmisse» og «Det økonomiske forholdet mellom ektefeller», «Reisekostnader ved samvær», «Barnefordelingssaker der det er påstander om vold - Psykologfaglig informasjon til dommere, advokater og sakkyndige» som alle har nyttige opplysninger for foreldre i en separasjons- eller skilsmisesituasjon. Brosjyrene «Barn og samlivsbrudd» og «Hva med min mening da?» omhandler barns rett til å bli hørt ved samlivsbrudd.

Barns behov for samvær

Barneloven gir barn rett til samvær med begge foreldrene, også når foreldrene ikke bor sammen. Foreldrene kan fritt avtale hva slags samværsordning de ønsker å ha. Utgangspunktet er at samværet skal skje ut fra hva som vil være *best for barnet*. Barn har rett til å bli hørt om hva slags samværsordning han eller hun ønsker.

Barn har ulike behov for samvær etter hvilken alder de er i. Foreldrene kan også bo så langt fra hverandre at det ikke er praktisk å avtale «vanlig samværsrett». En samværsavtale må tilpasses spesielle forhold som sesongarbeid, skiftarbeid, vanskelige boforhold og lignende.

Endring av samværsordningen

Det er som regel viktig for barn å ha kontakt med både mor og far. Dette gjelder uavhengig av barnets alder. Mors rolle og betydning, og fars rolle og betydning kan variere etterhvert som barnet blir eldre. Dette henger også sammen med hvilket forhold barnet har til andre barn og voksne. Fordi barnets behov i forhold til mor og far kan forandre seg, er det lurt å forandre samværsavtalen med jevne mellomrom.

Det er også en fordel for foreldrene at samværsordningen fungerer best mulig. Samvær betyr en praktisk avlastning for den som barnet bor hos.

En annen side av saken er at barn som ikke kjenner den ene av foreldrene ofte skaper seg fantasier om hvordan den ukjente mor eller far er. Slike fantasier er ofte urealistiske og kan brukes mot den kjente voksne.

Når foreldre flytter fra hverandre vil det være en påkjenning for barna. Samlivsbrudd betyr forandringer, og forandringer kan skape utrygghet. Særlig overfor små barn kan det være vanskelig å forklare at både mor og far fremdeles bryr seg om dem, og at barna fortsatt skal ha kontakt med begge foreldrene. Ofte må barna selv oppleve at disse løftene holdes før de tror på dem. Og de må ved egen erfaring oppleve at de ikke mister den av foreldrene de ikke bor hos. Barn må ofte ha mange forsikringer om at det ikke er deres skyld at foreldrene ikke lenger bor sammen.

Mekling

Meklere ved familievernkontorer og eksterne meklere har som oppgave å hjelpe foreldrene med å komme fram til en avtale om foreldreansvar, hvor barnet skal bo fast og samvær. Under meklingen skal det legges vekt på hva som vil være den beste ordningen for barnet eller barna. Gifte og samboende foreldre med barn under 16 år som går fra hverandre og foreldre som vurderer å reise sak for domstolene kan tilbys inntil 7 timer gratis mekling. De har plikt til å møte til en times mekling. Alle meklere har videreutdanning i mekling og gode kunnskaper om voksnes og barns reaksjoner i og etter samlivsbrudd. Det vil som regel være til barnets beste at foreldrene kommer fram til gode og robuste avtaler om barna på et tidlig stadium. Dette vil gi barnet raskere ro og forutsigbarhet i hverdagen, i tillegg til at det kan forebygges og dempes konflikter mellom foreldrene. For å få mer helhetlig hjelp kan foreldrene også benytte familievern-

kontorenes øvrige lavterkseltilbud som bl.a. består av hjelp til bedre foreldresamarbeid, terapi og ulike typer santalegrupper.

Når foreldrene skiller lag, mister noen barn kontakten med ett sett besteforeldre. Dette er et særlig tap og savn, hvis barna har hatt god kontakt med besteforeldrene før bruddet. Barn opplever ofte at besteforeldre er voksne som har god tid, og som formidler tradisjoner.

Uansett hvilken alder barna er i når samlivsbruddet skjer, hjelper det barna hvis foreldrene klarer å samarbeide. Det er viktig å huske på at selv om ekteskapet oppløses, fortsetter foreldreskapet. Foreldrene vil alltid ha barna felles.

Nedenfor vil dere finne en rekke betraktninger om hvordan barn kan reagere på foreldrenes samlivsbrudd. Barn er forskjellige. Foreldrene kan godt avtale noe annet enn det som framgår av denne brosjyren, så lenge de er enige om at denne løsningen er det som passer barna deres best. Hvis dere er i tvil om at den samværsavtalen dere har valgt er bra for alle parter, kan det være nyttig å la for eksempel et familievernkontor se på avtalen.

Barn i ulike aldre

De aller minste barna, de som er under ett år, trenger først og fremst et nært og trygt forhold til få og kjente personer. Små barn har ikke god hukommelse. Særlig omkring halvt års alderen har nok mange foreldre opplevd at en ellers trygg og glad unge snur seg bort i hylende protest når mormor eller farmor kommer, selv om denne nylig besøkte familien. I samværsammenheng betyr dette at samvær en ettermiddag i uken og annenhver helg ikke alltid er den beste ordningen, da barnet glemmer fra gang til gang.

Barn i denne alderen reagerer også enkelte ganger på ukjente omgivelser, ikke minst på det å sove i en fremmed seng. Å være i en annen leilighet om dagen går som regel bedre, særlig dersom besøkene ikke varer så lenge at barnet begynner å bli redd for at han eller hun ikke skal komme hjem igjen. Å bygge opp tryggheten på et nytt sted, særlig med tanke på overnatting og

lengre opphold, kan derfor ta tid. Dette er spesielt viktig i de tilfellene hvor barnet har hatt lite eller ingen kontakt med den som skal ha samværsrett. Det lønner seg å ta tiden til hjelp. Det hjelper godt om barnet kan ha med seg noen kjente, kjære ting, for eksempel bamsen eller «suttekluten».

For små barn er hyppige, korte samvær, ideelt sett kanskje flere ganger i uken, ofte bedre enn «vanlig samværsrett». Og hvis barnet ikke kjenner den det skal ha samvær med, er det kanskje aller best om besøkene til å begynne med foregår der barnet bor. Etter hvert som barnet føler større trygghet, kan besøkene bli av lengre varighet, og eventuelt sjeldnere.

1 - 2 år

For de litt større barna, ett- og toåringene, er også trygghet svært viktig. Nå har barna dessuten kommet i den alderen hvor de for alvor begynner å trenge grenser. De vil gjerne bestemme selv, men det er selvsagt mye de verken kan eller bør få bestemme. For foreldre kan det være godt å huske at det å bestemme ofte er viktigere enn hva de får bestemme. Å la barna bestemme om de vil ha blå eller røde votter kan være greit, men ikke om de skal gå ut eller være inne. Barna kan også få bestemme om far skal lese eller synge på sengekanten, men ikke om det er sengetid nå.

Noen grenser er nødvendige forbud for å verne barnets liv eller helse. Andre er mindre livsviktige, men likevel rimelige. For små barn er det lettere dersom de voksne er enige om hva som er lov eller ikke lov. Det virker ofte forvirrende om noe er lov hos mor, men ikke lov hos far. Det er også en fordel om spisetider og sengetider er relativt like, enten barnet er hos den ene eller andre. Å møte omtrent de samme rutiner og å oppleve samvær mest mulig som noe dagligdags, er med på å skape trygghet.

3 - 5 år

De barna som er enda litt større kan lettere tilpasse seg mer langvarige besøk. Hukommelsen er bedre og det kan dessuten være spennende med nye steder, dersom den de er hos er kjent. I tre- til femårsalderen er barna opptatt av forskjellen ikke bare mellom gutter og jenter, men også mellom voksne kvinner og menn. De begynner å peile seg inn mot sin egen voksne rolle, og trenger å kjenne mann og kvinne godt, både for å oppleve den

rollen de selv skal ha, og den de ikke skal ha. Både jenter og gutter trenger å se og oppleve hvordan menn og kvinner oppfører seg til daglig. Siden dette også er en alder med utprøving av grenser, er det lettere for barna dersom grensene er noenlunde like.

Barn på tre til fem år er ofte plaget av «redslar». Noen er f.eks. mørkredde eller redde for kidnappere eller tyver, mens andre har vannskrekk. Mange barn begynner nå å se på TV, og noen blir skremt, i blant også av barne-TV. Ofte er barn redde for ting de voksne ikke ville drømme om at barna var redde for.

Å ha de samme reglene for hva barn skal se eller ikke se er ikke alltid nok. Det hjelper hvis far og mor kan snakke sammen om hva barna blir skremt av og om hvordan hver av dem takler dette. Hvis den ene formidler at «Det er ikke farlig...» og den andre sier «Pass deg for...» i den samme situasjonen, blir det ikke lett å være barn og vite hva en skal tro på.

Det er også en fordel for barna dersom mor og far er relativt enige om hva de kan og bør kreve at ungen skal klare. Det blir ikke lett hvis den ene forlanger nærmest det umulige, mens den andre slett ikke krever noe.

Fra barna er 7 år skal de få si sin mening før det blir tatt avgjørelser om deres personlige forhold, bl.a. i sak om hvem av foreldrene barnet skal bo sammen med.

Når barna begynner på skolen, kommer skolens krav og kameratene sterkere inn i bildet. Særlig når barnet kommer i ti-tolv årsalderen, kan samværet med den som har samværsrett, lett komme i konflikt med fritidsinteresser, samvær med kameratene eller andre viktige prosjekter. I skolealderen og enda mer i puberteten, er det på den ene side i stigende grad nødvendig å innrette seg mer etter barnets ønsker og andre avtaler. På den annen side er det viktig at barna lærer å holde avtaler. Barn er opptatt av regler, i spill og i samvær med jevnaldrende og voksne. En avtale om samvær, laget i samarbeid med barna selv, skal holdes av alle parter, også av barna. Og den voksne må på sin side være klar over hvilken enorm skuffelse barnet kan føle hvis det er den voksne som ikke holder avtalen. Skulle det av en eller

annen grunn bli umulig, hører det med til ansvaret å si fra i god tid, slik at en eventuelt kan få endret avtalen.

I skolealder tåler barn godt nye steder. Mange synes f.eks. det er fint å kunne bo vekselvis hos mor og far, dersom de samtidig kan fortsette på samme skole og beholde den samme kontakten med kameratene.

13 - 18 år

Mange foreldre opplever at de helt store problemene med samværet oppstår når barnet ikke lenger er «barn», men ungdom. Hva jevnaldrende måtte mene er viktig. Ikke få foreldre har måttet bøye seg for det faktum at samværsavtalen ikke fungerer, men endres ustanselig. På dette alderstrinnet er det stort sett ikke annet å gjøre enn å overlate avtalen til de unge selv. Men det er viktig å påpeke overfor barna at avtaler skal holdes, også de med mor eller far.

Foreldreansvar

Foreldreansvaret innebærer en plikt til å ha omsorg for barnet. Foreldrene skal gi barnet kjærlighet, trygghet, oppmerksomhet og sørge for at barnet får nødvendig tilsyn, stell og pleie. Til omsorgen hører også den viktige oppgaven å stimulere barnet i sin utvikling, bl.a. gjennom lek og samvær med andre. Foreldrene har ikke lov til å bruke noen form for vold (inkludert lette klaps og øreflik) i barneoppdragelsen. Barn skal heller ikke utsettes for skremmende eller plagsom opptreden eller annen hensynsløs adferd.

Hva er foreldre-ansvar?

Når loven bruker begrepet foreldreansvar, er dette noe annet enn den ansvarsfølelse foreldre har og føler overfor sine barn. Foreldreansvar i lovens betydning, er den rett og plikt foreldrene har til å bestemme for barnet i personlige forhold. Foreldrene skal utøve foreldreansvaret ut fra barnets behov og interesser.

Personlige forhold

Det loven mener med personlige forhold, er blant annet oppdragelsen av barnet, hvor barnet skal bo, valg av barnehage eller type skole. Hvis foreldrene har *felles foreldreansvar*, må begge

samtykke til at barnet skal kunne melde seg inn eller ut av foreninger eller trossamfunn, om barnet skal bytte navn, adopteres bort eller om barnet skal kunne gifte seg før det har fylt 18 år. Foreldre med felles foreldreansvar må også gi tillatelse til at barn under 15 år skal få lov til å arbeide.

Flytting til utlandet

Har foreldrene felles foreldreansvar, må de være enige dersom barnet skal flytte utenlands. Har den ene foreldreansvaret alene, kan den andre ikke motsette seg at barnet flytter ut av landet. Er det tvist mellom foreldrene om foreldreansvaret eller hvor barnet skal bo fast, kan ikke barnet flytte ut av landet før tvisten er avgjort.

Feriereiser til utlandet

Den som har felles foreldreansvar eller foreldreansvaret alene kan ta barnet med på kortere reiser til utlandet uten den andre av foreldrenes samtykke. Hvis det er usikkert om barnet vil komme tilbake, kan domstolen nedlegge utreiseforbud.

En forelder uten foreldreansvar må ha samtykke fra den som har foreldreansvaret for å ta barnet med til utlandet. Domstolen kan likevel gi tillatelse til utenlandsreisen dersom det er åpenbart at barnet vil komme tilbake.

Pass til barnet

Har foreldrene felles foreldreansvar, må begge skrive under på søknaden om pass når barnet er under 18 år. Politiet kan likevel utstede pass til barn med bare den ene av foreldrenes samtykke, i tilfeller der forelderen har rett til å ta barnet med til utlandet etter barnelovens regler, selv om den andre av foreldrene ikke samtykker.

Forholdet til skolen

Foreldre med felles foreldreansvar kan kreve å få den samme informasjonen fra barnehage, skole ol. Begge foreldrene kan møte til konferansetimer, foreldremøter mv. Hvis den ene av foreldrene har foreldreansvaret alene, kan den andre ikke kreve å bli innkalt til, eller å delta i alminnelige konferansetimer. Du kan lese mer om rett til opplysninger på s 18.

Hvor lenge varer foreldreansvaret?

Etter hvert som barnet blir eldre, får det rett til å bestemme mer over seg selv. Foreldrenes rett til bestemme på vegne av barnet, blir tilsvarende mindre. Barnet blir myndig når det fyller 18 år, og kan da fullt ut bestemme over seg selv. Fra barnet er 15 år har det rett til selv å velge utdanning. Da kan barnet også melde seg ut og inn av foreninger og kirkesamfunn som det vil.

Barnets uttalerett

Etter hver som barnet utvikler seg og modnes, skal foreldrene høre på hva barnet har å si, før de bestemmer noe om barnets personlige forhold. Foreldrene og andre som barnet har kontakt med, skal legge vekt på barnets mening. Fra barnet er 7 år, skal det få *si sin mening* om hvem av foreldrene det vil bo hos etter et samlivsbrudd. Det er ikke noe i veien for at også yngre barn kan få uttale seg. Fra barnet er 12 år skal det legges *stor vekt* på hva barnet mener, men det betyr ikke at barnet kan bestemme. Det er foreldrene som skal avgjøre hvor barnet skal bo.

Like viktig som barnets rett til å uttale seg om hvor det vil bo, er retten til å slippe å velge mellom foreldrene. Hvis barnet ikke ønsker å si sin mening om hvem av foreldrene det vil bo sammen med, skal man ikke utsette barnet for press.

Foreldreansvar og barnets økonomi

Det er den som er barnets verge som bestemmer over barnets penger eller andre verdier. Som regel er det de som har foreldreansvaret som er barnets verge. Vergen kan ikke bestemme over penger barna selv har tjent etter at de har fylt 15 år.

Hvem har foreldreansvaret?

Foreldre som er gift, har felles foreldreansvar for barna de har sammen. Hvis foreldrene gifter seg etter at barnet er født, får de også felles foreldreansvar.

Samboende foreldre

Det er nye regler for dette som gjelder barn som er født etter 1. januar 2006. Foreldre som bor sammen når farskapet etableres, får felles foreldreansvar for felles barn. Foreldre som bor sammen, kan ikke avtale at en av dem skal ha foreldreansvaret alene. Som samboere regnes foreldre som er registrert på felles adresse eller som har sendt en erklæring om samboerskap til folkeregisteret. Hvis foreldrene er registrert på samme adresse, får de felles foreldreansvar automatisk. Hvis de ikke er registrert på samme adresse, men likevel bor sammen, kan de sende en erklæring om samboerskap til folkeregisteret. De kan også sende en slik erklæring senere. Foreldre kan også sende samboererklæring til folkeregistret og få felles foreldreansvar for barn som er født før 1.1.2006.

Før 1. januar 2006 måtte ugifte foreldre sende melding til folkeregisteret om at de skulle ha felles foreldreansvar. Har de ikke sendt slik melding, har mor foreldreansvaret alene.

Foreldre som ikke bor sammen

Når foreldrene ikke bor sammen når farskapet etableres, har moren foreldreansvaret alene. Foreldrene kan avtale at de skal ha felles foreldreansvar. Dette kan gjøres på skjema for erkjennelse av farskap (både mor og far må skrive under på avtalen) eller det kan sendes egen avtale om dette til folkeregisteret. Barnets mor kan ha gode grunner til å ville ha foreldreansvaret alene. Det er imidlertid ikke nok at mor ønsker å ha foreldreansvaret alene. Avgjørelser fra domstolene viser at det skal foreligge tungtveiende grunner til at far ikke får del i foreldreansvaret dersom han går til sak. Foreldre som har fått barn uten å bo sammen, men som flytter sammen senere, får ikke felles foreldreansvar som følge av flyttemeldingen. De må enten sende egen avtale om felles foreldreansvar eller en samboererklæring til folkeregisteret.

Melding til folkeregisteret

Når foreldre som har felles foreldreansvar flytter fra hverandre, vil de fortsette å ha felles foreldreansvar hvis de ikke avtaler at far eller mor skal ha foreldreansvaret alene. Avtalen må meldes til folkeregisteret for å være gyldig. Hvis de ikke blir enige om dette, kan de be domstolen om å avgjøre spørsmålet.

Foreldreansvar etter dødsfall

Har foreldrene felles foreldreansvar og den ene av dem dør, får den gjenværende foreldreansvaret alene. Dersom barnet bor sammen med begge foreldrene, men bare mor har foreldreansvaret og hun dør, vil far få overført foreldreansvaret til seg.

Andre som ønsker å overta foreldreansvaret for barnet etter at en av foreldrene dør, kan reise sak for domstolen innen 6 måneder etter dødsfallet. Domstolen skal legge vekt på den biologiske tilknytningen, men det skal legges avgjørende vekt på barnets beste.

Har foreldrene skriftlig gitt uttrykk for hvem de ønsker at skal ha foreldreansvaret etter at de er døde, bør domstolen også legge vekt på dette. Mer informasjon finnes i brosjyren «Hvem får ansvaret for barnet mitt hvis jeg dør?», som også gis ut av Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

Hvor barnet skal bo fast

Den av foreldrene som barnet bor fast sammen med, har noe større beslutningsmyndighet når det gjelder avgjørelser for barnets helhetlige tilværelse. Den andre av foreldrene kan for eksempel ikke sette seg i mot at den som barnet bor hos avgjør

om barnet skal gå i barnehage eller være hos dagmamma. Den som barnet bor sammen med fast, kan flytte med barnet til et annet sted i landet. Den andre av foreldrene skal få lov til å uttale seg før en eventuell flytting, men kan ikke hindre flyttingen.

Delt bosted

Foreldrene kan velge at barnet skal bo fast hos begge (delt bosted). Om dette vil være en god ordning for barna vil blant annet avhenge av hvor gamle barna er, om foreldrene bor i nærheten av hverandre og om foreldrene greier å samarbeide. Hvis foreldrene avtaler at barnet skal bo fast hos begge, må de likevel avtale at barnet skal være registrert i folkeregisteret som fast bosatt hos en av foreldrene. En slik ordning vil ha betydning for hvordan barnebidraget skal fastsettes, og blant annet også ha innvirkning på retten til stønad til enslig forsørger og på barnestrygden. NAV lokalt kan gi nærmere opplysninger om dette.

Den av foreldrene som barnet bor fast sammen med må også ha foreldreansvar. Dersom foreldrene blir enige om at barnet skal ha delt bosted, må de samtidig avtale felles foreldreansvar.

Barnebidrag

Foreldrene har underholdsplikt for barnet sitt. Bor foreldrene ikke sammen, må den som ikke har barnet boende hos seg betale sin del av underholdet som bidrag. Etter barneloven har foreldrene plikt til å bære utgiftene til forsørgelse og utdanning av barnet sitt. Den av foreldrene som ikke bor sammen med barnet, skal betale et fast månedlig pengebeløp (barnebidrag). Foreldrene kan inngå avtale om bidraget. Blir de ikke enige, kan de be om at trygdekontoret fastsetter størrelsen på bidraget. Det kan også pålegges bidrag til dekning av særlige engangsutgifter. Du kan lese mer om beregning av barnebidrag på www.nav.no

Forskutting av barnebidrag

De som har rett til barnebidrag kan søke om bidragsforskudd fra det offentlige. Bidragsforskuddet er behovsprøvet ut ifra bidragsmottakers inntekt. Forskudd kan etter dette gis med 0, 50, 75 eller 100% av full sats. NAV lokalt kan gi opplysninger om hvilke inntektsgrenser som gjelder.

Indeksregulering

Barnebidraget indeksreguleres 1. juli hvert år, hvis ikke annet er avtalt eller fastsatt.

Domstols- behandling

Hvis foreldrene ikke blir enige om foreldreansvar, hvor barnet skal bo fast eller samværsrett, kan de la domstolen ta avgjørelse om dette. Før saken kan bringes inn for retten, må foreldrene ha møtt til mekling. Saksbehandlingen for domstolene har barnets beste som overordnet hensyn og legger til rette for at foreldrene kan få hjelp til å inngå avtaleløsninger. Dommeren har for eksempel anledning til å få hjelp av en sakkyndig til å mekle mellom foreldrene, og det kan lages ordninger som foreldrene prøver ut for en fastsatt periode. Der saken ikke egner seg for forlik eller foreldrene ikke ønsker dette, behandles saken på tradisjonell måte med hovedforhandling og dom.

Dersom det avses dom i saken, må domstolen som hovedregel avgjøre at barnet skal bo fast sammen med den ene av foreldrene.

Domstolens adgang til å idømme delt bosted

Fra 1. juli 2010 har domstolene når det foreligger særlige grunner fått adgang til å idømme delt bosted mot den ene eller begge foreldrenes vilje. Dette er en snever unntaksregel. For at dommeren skal kunne idømme delt bostad må foreldrene bo i nærheten av hverandre, barnet må kunne opprettholde kontakt med venner og fritidsaktiviteter fra begge hjem, foreldrene må klare å samarbeide godt om barnet og barnet må selv trives med en slik ordning. Det vil ikke være tilstrekkelig at foreldrene regnes som like gode omsorgspersoner for barnet, eller at barnet er like knyttet til begge sine foreldre. Dommeren skal treffe en avgjørelse basert på hva som er best for barnet og ikke falle ned på en mindre god løsning av hensyn til rettferdighet mellom foreldrene. I kravet om at det må foreligge særlige grunner dersom domstolen skal idømme delt bosted, ligger at dommeren må være overbevist om at delt bosted vil være barnets beste. Dersom det er tvil om delt bosted vil være til barnets beste, må dommeren idømme fast bosted hos den ene forelderen og samvær med den andre. For barn under 7 år vil det som utgangspunkt ikke være aktuelt å idømme bosted, siden barn i denne aldersgruppen antas å være mer sårbare og ha større behov for stabilitet. Domstolen kan også fastsette en samværsordning helt opp til halvparten av tiden, dersom dette vil være til beste for barnet.

Barnets beste

I barneloven står det at en avgjørelse om foreldreansvar, hvor barnet skal bo fast og samværsrett, alltid skal rette seg etter hva

som vil være *best for barnet*. Det er lovfestet at barnets mening skal tillegges vekt ved vurderingen. Det er også presisert i loven at det skal tas hensyn til at barnet ikke må bli utsatt for vold eller på annen måte bli behandlet slik at den fysiske eller psykiske helsa blir utsatt for skade eller fare.

Ved vurderingen av hva som er best for barnet, har det etter rettspraksis skilt seg ut visse momenter som i særlig grad blir tillagt vekt ved avgjørelsen av fast bosted. Disse har over tid vært forhold som barnets følelsesmessige tilknytning og foreldrenes personlige egenskaper, hensynet til stabilitet, risiko ved miljøskifte, hensynet til best mulig samlet foreldrekontakt og hensynet til å unngå å atskille søsken.

Mekling

Før sak om foreldreansvar, hvor barnet skal bo fast eller samværsrett kan bringes inn for domstolen, må foreldrene møte til mekling. Formålet med meklingen er at foreldrene selv skal komme fram til *en avtale* om barna, som et alternativ til domstolsbehandling. Mekler skal hjelpe foreldrene til å komme fram til en avtale der saken er egnet for det. Fordeler ved at foreldrene blir enige uten å gå til retten, er at familien og barnet raskere kan få ro rundt bosteds- og samværsordningen, og unngår en mer langvarig domstolsprosess. Foreldrene slipper også utgifter til advokat. Barne-, ungdoms- og familieetaten kan gi opplysninger om hvem som er godkjent som mekler. Du kan lese mer om mekling i brosjyren «Mekling for foreldre».

Avtaler med tvangskraft

Foreldrene kan, hvis de er enige om det, bringe sin avtale inn for fylkesmannen og be om at den gis tvangskraft. Fylkesmannen kan stadfeste foreldrenes avtale slik at den kan gjennomføres ved tvang, dersom en av dem senere ønsker det. På samme måte som når det foreligger rettskraftig dom eller rettsforlik innebærer dette at en forelder kan gå til domstolen å be om tvangsgjennomføring dersom den tvangskraftige avtalen ikke oppfylles. Tvangsmidlene kan være avhenting av barnet eller ileggelse av tvangsbøt. Ved unnlatt samværsoppfyllelse benyttes tvangsbøt. Se nærmere om tvangsgjennomføring av samvær på side 20.

Selv om det er fattet vedtak eller er avsagt dom om foreldreansvar, hvor barnet skal bo fast eller samværsrett, kan foreldrene avtale noe annet. Det er nødvendig at begge er enige om dette, og en slik avtale bør være skriftlig.

Samværsrett

Barnets rett til samvær

Barnet har rett til samvær med begge foreldrene, selv om de bor hver for seg. Begge foreldrene har ansvar for at samværsretten blir oppfylt. Det er foreldrene som skal avtale hvordan samværsretten skal gjennomføres i praksis.

Barnet har rett til omsorg og omtanke fra den som har samvær. Den som er sammen med barnet kan ta avgjørelser som gjelder omsorgen for barnet under samværet.

Lovens utgangspunkt er at det skal være samværsrett også i de tilfeller hvor foreldrene ikke har bodd sammen etter at barnet ble født. Samværsretten er likevel ikke automatisk. Foreldrene må derfor inngå en avtale om hvordan samværet skal utøves.

Foreldrene avtaler selv omfanget av samværsretten på bakgrunn av hva de mener er best for deres barn. I avtale eller avgjørelse om samvær skal det i følge loven blant annet legges vekt på barnets mening, hensynet til best mulig samlet foreldrekontakt, hvor gammelt barnet er, i hvilken grad barnet er knyttet til nærmiljøet, reiseavstanden mellom foreldrene og hensynet til barnet ellers.

Samvær skal ikke fastsettes dersom det ikke er til det beste for barnet. Det er foretatt presiseringer i loven for å sikre at påstander om vold og overgrep blir tatt alvorlig.

«Vanlig samværsrett»

Hver enkelt avtale skal ha grunnlag i en vurdering av behovene til det konkrete barnet det gjelder, og ikke i en standardordning. Ofte avtaler foreldrene «vanlig samvær», uten at de virkelig har tenkt gjennom om dette er den beste løsningen for barna eller for dem selv.

«Vanlig samvær» gir rett til å være sammen med barnet en ettermiddag i uken med overnatting annenhver helg, tilsammen tre uker i sommerferien og annenhver høst-, jule-, vinter- og påskeferie. Selv om man avtaler «vanlig samvær», er det ofte nødvendig å avtale nærmere når barnet skal hentes og bringes tilbake, hvilke uker i sommerferien samværet skal finne sted, hvor lenge feriesamværene skal vare, hos hvem barnet skal ha de ulike feriene første gang og lignende. Noen praktiserer helgesamvær slik

at barnet blir hentet i barnehagen fredag ettermiddag og levert i barnehagen mandag morgen. Andre utøver helgesamværet fra lørdag til søndag. Her må foreldrene selv komme fram til en avtale som passer deres barn og deres familiesituasjon. Det kan være nyttig å lage avtalen så detaljert som mulig. En skriftlig avtale er gjerne mer gjennomtenkt enn en muntlig, og man unngår lettere diskusjoner om hva som egentlig ble avtalt.

Hvis foreldrene ikke kan bli enige om en samværsavtale, kan domstolen avgjøre spørsmålet. En avgjørelse om samværsrett skal rette seg etter hva som vil være *best for barnet*. Dersom samvær ikke er til beste for barnet, må retten avgjøre at det ikke skal være samvær.

Innholdet i en samværsavtale

På neste side følger noen punkter som bør tenkes igjennom før dere lager en avtale om samværsrett. Det er viktig at dere tenker på hva som vil være best for akkurat deres barn. En samværsavtale bør inneholde noe om:

- samvær på ukedager og i helgene
- ferier
- andre fridager
- fødselsdager og andre merkedager
- hvem skal hente og bringe barnet?
- hvordan skal samværsretten være dersom en av foreldrene flytter til en annen del av landet?
- hvem skal betale reiseutgifter i forbindelse med samvær?

Hvem henter og bringer?

Det kan ofte være praktisk at barnet skal hentes andre steder enn der det bor, for eksempel i barnehagen, på skolen eller på SFO. Dersom dette skal være ordningen, er det viktig å gi barnehagen, skolen osv beskjed om hvem som skal hente barnet. Hvis barnet skal hentes andre steder enn hjemme, bør dette skrives i avtalen.

Høytider

For mange oppstår det problemer i forbindelse med samvær i jule- og påskeferien. Det bør derfor avtales hvilke dager i julen og påsken det skal være samvær. Det kan være fornuftig å avtale spesielt hvordan samværet skal være den første julen og påsken. Samvær i andre ferier og på høytidsdager må også tenkes igjennom og bestemmes.

Små barn

Når det gjelder helt små barn, er det viktig å tenke over om samværet skal foregå der barnet bor eller andre steder. Det kan avtales at den som barnet bor sammen med skal være tilstede under samværet.

Barns sykdom

Foreldrene bør avtale hva som skal skje med samværet hvis barnet blir sykt. De kan for eksempel bestemme at samværet skal utsettes til senere, eller at den av foreldrene som skal ha samvær kommer hjem til barnet.

Utgifter ved samvær

Det er vanlig at den av foreldrene som har samvær dekker løpende forbruk for barnet under samværet til mat, drikke, helse- og hygieneartikler og utgifter til lek og fritid.

I tillegg kan det påløpe reiseutgifter til og fra samværet for barnet. Foreldrene kan selv avtale den fordelingen av reiseutgiftene ved samvær som de mener er best egnet i deres konkrete situasjon. Dersom partene ikke blir enige om en annen fordeling, skal reiseutgiftene fordeles forholdsmessig mellom foreldrene etter størrelsen på inntektene deres. Utgiftene som skal deles, er utgifter som knytter seg til selve reisen til barnet, og reisen til en voksen hvis barnet ikke kan reise alene. Foreldrenes alenereiser i forbindelse med at barnet skal hentes eller bringes til eller fra samværet er også omfattet. Når samværet skal skje der barnet bor, omfattes i tillegg samværsforelderens utgifter knyttet til reisen til og fra barnets bosted. Fylkesmannen eller domstolen kan fastsette en annen fordeling av reiseutgiftene dersom særlige grunner gjør det rimelig. For mer informasjon se brosjyren "Reisekostnader ved samvær".

Lang avstand mellom foreldrene

Hvis en av foreldrene er bosatt på en annen kant av landet, må foreldrene tenke på dette når de inngår avtale om samværsrett. Ofte vil det da være praktisk at samværet skjer litt sjeldnere, men heller varer lengre hver gang. I disse tilfellene er det spesielt viktig å avtale hvem som skal betale utgiftene til reise. Foreldrene må også tenke på om barnet kan reise alene, eller om det trenger følge.

Hvis foreldrene ikke blir enige, kan det være nyttig å få hjelp fra utenforstående til å løse problemene. Et familievernkontor kan bidra med hjelp til å løse problemer omkring samvær og lignende.

Varslingsfrist

Det kan være lurt å avtale en varslingsfrist for de tilfellene hvor samværet må avlyses eller utsettes. Det er best for alle parter at det avtales i god tid når samværet skal være i sommerferien.

Varslingsplikt ved flytting

Hvis en av foreldrene vil flytte skal den andre forelder varsles 6 uker i forkant. Dette skal gi foreldrene tid og anledning til å diskutere og vurdere hva som vil være den beste omsorgsløsningen for barnet framover før flytting gjennomføres. Varslingsplikten gjelder både bostedsforelder og samværsforelder. Den gjelder i alle tilfeller hvor det foreligger en muntlig eller skriftlig avtale eller avgjørelse om samvær, selv om den andre forelder ikke har del i foreldreansvaret. Varslingsplikten inntreer uavhengig av flytteavstand og uavhengig av hvilken innvirkning flyttingen får på samværet.

Det er den som vil flytte som må vise at varslingsplikten er overholdt. Dette bør gjøres skriftlig. Dersom en forelder ikke oppfyller varslingsplikten er det ingen sanksjonsregel, men det er viktig å være oppmerksom på at unnlatt varsling vil kunne få betydning i en eventuell sak om bosted og samvær.

Samvær med andre enn foreldrene

Besteforeldre eller andre slektninger som er nær knyttet til barnet kan ønske seg samværsrett med barnet. Samværsrett for andre enn foreldrene kan likevel bare fastsettes når en av foreldrene eller begge er døde, eller når en av foreldrene er nektet samvær. Det skal her settes som vilkår at den som er nektet samvær ikke får treffe barnet. Samvær må fastsettes spesielt av domstolen i hvert enkelt tilfelle. Avgjørelsen skal rette seg etter hva som er best for barnet.

Så lenge foreldrene lever, kan de selvfølgelig *avtale at* barnet skal ha samvær med for eksempel besteforeldre, selv om dette ikke hører inn under det man vanligvis kaller samværsrett.

Ny samværsordning kan avtales

Hvis foreldrene er enige om det, kan de når som helst gjøre om på samværsordningen. Dette gjelder også i de tilfellene der samværssspørsmålet er avgjort av fylkesmannen eller domstolen. En slik avtale bør være skriftlig.

Når samværsretten ikke fungerer

For noen foreldre oppstår det problemer når samværet skal gjennomføres. Dette kan skyldes at foreldrene ikke har avtalt noe spesielt om samvær, eller at avtalen ikke er detaljert nok.

Hjelp til foreldre-samarbeid fra familievernkontorene

Ny avgjørelse kan kreves

Tvangsgjennomføring

Rett til opplysninger om barnet

I en del tilfeller har foreldrene så store samarbeidsproblemer at barnet ikke har samvær med den av foreldrene som det ikke bor hos.

Familievernet tilbyr hjelp til å bedre foreldresamarbeidet for ekspartnere eller foreldre med felles barn som aldri har bodd sammen. Foreldrene kan for eksempel få hjelp til å håndtere kommunikasjonsvansker eller til å drøfte hvordan praktisk viktige forhold kan reguleres i avtalen om barna.

Dersom den som barnet bor sammen med forhindrer at samværsretten blir oppfylt, kan den som har samværsrett kreve ny avgjørelse om hvem som skal ha foreldreansvaret eller hvem barnet skal bo sammen med. Saken kan da bringes inn for domstolen.

Tvangsmiddelet ved manglende etterlevelse av dom, rettsforlik eller avtale med tvangskraft er tvangsbot. Samværsforelderen kan be om at tingretten fastsetter en *stående tvangsbot* som skal gjelde for hver gang samværsretten ikke blir respektert. Det kreves at den som har barnet boende fast hos seg lojalt og aktivt medvirker til at samværet finner sted. Namsmannen skal kreve inn tvangsboten, når den som har retten ber om det.

Opplysningsrett og rett til å bli hørt

Dersom foreldrene har felles foreldreansvar, har begge lik rett til opplysninger om barnet. Foreldrene har bare rett til opplysninger *om barnet*, ikke om den andre av foreldrene.

Selv om en av foreldrene ikke har del i foreldreansvaret, har vedkommende likevel rett til å få opplysninger om barnet. Retten til å få opplysninger gjelder også hvis foreldrene ikke har levd sammen etter at barnet ble født.

Har den ene av foreldrene foreldreansvaret alene, skal denne gi den andre av foreldrene opplysninger om barnet, når det blir bedt om det. Den som ikke har del i foreldreansvaret har også rett til opplysninger om barnet fra barnehage, skole, helse- og sosialvesen og politi. Det skal ikke gis opplysninger hvis det kan være til skade for barnet. Hvis barnet har krav på taushet om enkelte forhold, skal det ikke gis opplysninger til noen av foreldrene om dette.

Dersom barnehage, skole, helse- og sosialvesen og politi ikke vil gi opplysninger om barnet, kan dette påklages til fylkesmannen.

I helt spesielle tilfelle kan fylkesmannen bestemme at den som ikke har foreldreansvaret skal miste retten til å få opplysninger om barnet. Dette kan skje hvis opplysningsretten er misbrukt, eller f eks hvis foreldrene har meget store konflikter.

Uttalerett, men ikke rett til å bestemme

Den som barnet ikke bor fast sammen med og som ikke har del i foreldreansvaret, har rett til å bli hørt før den andre av foreldrene tar avgjørelser som vil gjøre det vanskelig eller umulig å utøve samværsretten. Dette kan gjelde ved flytting til en annen kant av landet eller utenlands. Ved flytting gjelder varslingsplikt, se omtale side 19. Dette gjelder også ved spørsmål om adopsjon av barnet. Den av foreldrene som ikke har del i foreldreansvaret, har bare rett til å *uttale seg*. Den som har foreldreansvaret alene, *avgjør* spørsmålet. Det kan være nyttig at den som har foreldreansvaret alene likevel rådfører seg med den andre av foreldrene.

Når barn over 16 år går til legen, har legen taushetsplikt om dette. Når barnet er mellom 12 og 16 år, har legen taushetsrett, dvs at legen selv avgjør om hun/han skal informere foreldrene om legebesøket. Dette gjelder f eks når barn oppsøker lege for prevensjonsveiledning mv.

Utdrag av lov 8. april 1981 nr 7, om barn og foreldre (barnelova)

Kapittel 5.

Foreldreansvaret og kvar barnet skal bu fast.

§ 30. Innhaldet i foreldreansvaret.

Barnet har krav på omsut og omtanke frå dei som har foreldreansvaret. Dei har rett og plikt til å ta avgjerder for barnet i personlege tilhøve innanfor dei grensene som §§ 31 til 33 set. Foreldreansvaret skal utøvast ut frå barnet sine interesser og behov.

Dei som har foreldreansvaret, er skyldige til å gje barnet forsvarleg oppseding og forsyting. Dei skal syte for at barnet får utdanning etter evne og givnad.

Barnet må ikkje bli utsett for vald eller på anna vis bli handsama slik at den fysiske eller psykiske helsa blir utsett for skade eller fare. Dette gjeld òg når valden brukast som ledd i oppsedinga av barnet. Bruk av vald og skremmande eller plagsom framferd eller annan omsynslaus åtferd overfor barnet er forbode.

Om retten til å ta avgjerd for barnet i økonomiske tilhøve gjeld reglane i verjemålslova 22. april 1927 nr. 3.

§ 30a. Avtale om ekteskap.

Ein avtale foreldre eller andre gjer om ekteskap på vegner av barnet, er ikkje bindande.

§ 31 Rett for barnet til å vere med på avgjerd

Etter kvart som barnet blir i stand til å danne seg eigne synspunkt på det saka dreiar seg om, skal foreldra høyre kva barnet har å seie før dei tek avgjerd om personlege tilhøve for barnet. Dei skal leggje vekt på det barnet meiner alt etter kor gammalt og modent barnet er. Det same gjeld for andre som barnet bur hos eller som har med barnet å gjere.

Når barnet er fylt 7 år, skal det få seie si meining før det vert teke avgjerd om personlege tilhøve for barnet, mellom anna i sak om kven av foreldra det skal bu hos. Når barnet er fylt 12 år skal det leggjast stor vekt på kva barnet meiner.

§ 32. Utdanning, medlemskap i foreiningar.

Barn som er fylt 15 år, avgjer sjølv spørsmål om val av utdanning og om å melde seg inn i eller ut av foreiningar.

§ 33. Barnet sin sjølvråderett.

Foreldra skal gje barnet stendig større sjølvråderett med alderen og fram til det er myndig.

§ 34 Foreldreansvaret når foreldra er eller har vore gifte

Foreldre som er gifte, har foreldreansvaret saman for sams barn.

Foreldre som separerer eller skil seg, kan avtale at dei skal ha foreldreansvaret saman eller at ein av dei skal ha det aleine. Inntil avtale eller avgjerd om foreldreansvaret ligg føre, har dei ansvaret saman.

§ 35. Foreldreansvaret når foreldra ikkje er gifte.

Når foreldra ikkje er gifte eller bur saman, jf. § 39, har mora foreldreansvaret åleine.

Foreldre som bur saman har foreldreansvaret saman for sams barn.*

Foreldra som ikkje er gifte eller har foreldreansvaret saman etter andre ledd, kan likevel etter avtale gje melding til folkeregistermyndigheita om at dei skal ha foreldreansvaret saman eller at faren skal ha foreldreansvaret åleine.

Har ugifte foreldre foreldreansvaret saman, men barnet bur fast berre saman med den eine, gjeld reglane i § 37.

**Gjelder for barn som er født etter 1.1.2006*

§ 36 Kvar barnet skal bu fast

Foreldra kan gjere avtale om at barnet skal bu fast hos anten ein av dei eller begge.

Er foreldra usamde, må retten avgjere at barnet skal bu fast hos ein av dei. Dersom det ligg føre særlege grunnar, kan retten likevel avgjere at barnet skal bu fast hos begge.

§ 37 Avgjerder som kan takast av den som barnet bur fast saman med.

Har foreldra sams foreldreansvar, men barnet bur fast saman med berre den eine, kan den andre ikkje setje seg mot at den barnet bur saman med, tek avgjerder som gjeld vesentlege sider av omsuta for barnet, m.a. spørsmålet om barnet skal vere i barnehage, kor i landet barnet skal bu og andre større avgjerder om dagleglivet.

§ 38 Foreldreansvaret etter dødsfall

Døyr den eine av foreldra som har foreldreansvaret saman, får den attlevande foreldreansvaret aleine. Dersom den attlevande er sikta eller tiltala for forsettleg eller overlagt å ha valda at den andre er død, skal tingretten ta førebels avgjerd om foreldreansvaret etter reglane i § 60 a.

Bur barnet saman med begge foreldra og den eine av dei døyr, får den attlevande foreldreansvaret aleine, jamvel om berre den avdøde hadde foreldreansvar. Dette gjeld ikkje i høve der den attlevande er sikta, tiltala eller dømd slik det er omtala i første stykket andre punktum.

Fører dødsfall til at ingen lenger har foreldreansvaret for eit barn, skal lensmannen eller tingretten få opplysning om det i dødsfallsmeldinga. Tingretten skal ta avgjerd om foreldreansvaret etter reglane i § 63.

Andre enn foreldra kan krevje å få foreldreansvaret til barnet etter dødsfall etter reglane i § 63.

For den eller dei som får foreldreansvaret, gjeld reglane i kapitlet her og kapittel 6.

§ 39. Registrering av foreldreansvaret.

Avtale eller avgjerd om foreldreansvaret skal meldast til folkeregistermyndigheita. Avtale om foreldreansvar som ikkje er meldt til folkeregistermyndigheita er ikkje gyldig. Dersom farskap eller medmorskap er fastsett og foreldra er folkeregistrerte på same adresse eller erklærer i melding til folkeregistermyndigheita at dei bur saman, skal folkeregistermyndigheita registrera at foreldra har foreldreansvaret saman.

§ 40. Flytting med barnet til utlandet.

Har den eine av foreldra foreldreansvaret åleine, kan den andre ikkje setje seg imot at barnet flyttar ut av landet. Dersom foreldra har foreldreansvaret saman, må begge samtykkje til at barnet skal flytte til utlandet.

Er foreldra usamde om kven som skal ha foreldreansvaret eller kven barnet skal bu fast saman med, må barnet ikkje flytte ut av landet før saka er avgjort.

§ 41. Utanlandsferd med barnet.

Den som har sams foreldreansvar eller foreldreansvaret åleine, kan ta barnet med på stuttare utanlandsferder. Har foreldra sams foreldreansvar, kan retten i orskurd setje forbod mot utanlandsferd med barnet, dersom det er uvisst om barnet vil kome attende. Forbodat kan gjelde ei enkelt reise eller ålment, og kan også setjast i ei sak om foreldreansvaret, kven barnet skal bu saman med eller samværsrett. Retten kan ta førebels avgjerd for tida fram til saka er endeleg avgjort.

I sak der det vert nedlagt reiseforbod, skal barnet førast ut av passet til den som vil forlate landet, eller barnet sitt pass skal trekkjast attende, eller barnet kan setjast bort til andre på forsvareg måte til saka er avgjort.

Dersom det er fare for at barnet ikkje vil kome attende, kan politiet leggje ned førebels utreiseforbod fram til saka kan handsamast av retten. Andre stykket gjeld tilsvarende.

Den av foreldra som ikkje har foreldreansvaret, kan ikkje reise til utlandet med barnet utan samtykkje frå den som har foreldreansvaret. Retten kan likevel etter krav frå den som vil reise, gje samtykke til utanlandsferd med barnet når det er openbert at barnet vil kome attende. Første stykket tredje og fjerde punktum gjeld tilsvarende for samtykkjet.

Kapittel 6. Samværsrett m.m.

§ 42. *Barnet sin rett til samvær.*

Barnet har rett til samvær med begge foreldra, jamvel om dei lever kvar for seg. Foreldra har gjensidig ansvar for at samværsretten vert oppfylt. Dersom ein av foreldra vil flytte, og det er avtale eller avgjerd om samvær, skal den som vil flytte, varsle den andre seinast seks veker før flyttinga.

Barnet har krav på omsut og omtanke frå den som er saman med barnet. Den som er saman med barnet, kan ta avgjerdar som gjeld omsuta for barnet under samværet.

§ 43 *Omfanget av samværet mv.*

Den av foreldra som barnet ikkje bur saman med, har rett til samvær med barnet om ikkje anna er avtala eller fastsett. Omfanget av samværsretten bør avtalast nærare. Dersom samvær ikkje er til beste for barnet, må retten avgjere at det ikkje skal vere samvær.

Foreldra avtaler sjølveomfanget av samværsretten på bakgrunn av kva dei meiner er best for barnet. § 31 andre stykket gjeld for foreldra. I avtale eller avgjerd om samvær skal det mellom anna leggjast vekt på omsynet til best mogleg samla foreldrekontakt, kor gammalt barnet er, i kva grad barnet er knytt til nærmiljøet, reiseavstanden mellom foreldra og omsynet til barnet elles. Vert det avtala eller fastsett « vanleg samværsrett », gjev det rett til å vere saman med barnet ein ettermiddag i veka med overnatting, annakvar helg, til saman tre veker i sommarferien, og annankvar haust-, jule-, vinter- og påskeferie.

Det kan i avtale eller i dom setjast vilkår for gjennomføringa av samværsretten. Dersom tilsyn vert sett som vilkår for samvær, kan retten i særlege høve påleggje departementet å oppnemne tilsynsperson. Departementet kan gje forskrifter med nærare føresegner om oppnemning av tilsynsperson, utøving av tilsynet og godtgjering for dette.

Den andre av foreldra skal få melding i rimeleg tid føreåt når samværet ikkje kan finne stad som fastsett, eller når tida for samværet må avtalast nærare.

Dersom den som har foreldreansvaret eller som barnet bur hos hindrar at ein samværsrett kan gjennomførast, kan den som har samværsretten krevje ny avgjerd av kven som skal ha foreldreansvaret eller kven barnet skal bu saman med, jf. § 64.

§ 44 *Reisekostnader ved samvær*

Reisekostnadane ved samvær skal delast mellom foreldra etter storleiken på inntektene deira der foreldra ikkje blir samde om noko anna. Kostnadene som skal delast, er kostnader til barnet si reise, foreldra sine nødvendige kostnader til reise i samband med å hente eller bringe barnet til samværet og samværsforelderen sine kostnader til eige reise når samværet skjer der barnet bur.

Dersom særlege grunnar gjer det rimeleg, kan retten fastsetje ei anna fordeling av reisekostnadane. Er foreldra samde om det, kan sak om reisekostnadane istaden gå til fylkesmannen. Har barnet fylt 15 år, kan sak om reisekostnader gå til fylkesmannen jamvel om berre ein av foreldra ber om det. Reglane i § 64 gjeld tilsvarande. Fylkesmannen eller departementet sitt vedtak er tvangsgrunnlag for utlegg.

Når begge foreldra ber om det, kan fylkesmannen fastsetje at ei skrifteleg avtale om deling av reisekostnader skal kunne tvangsfullførast ved utlegg etter tvangsfullbyrdesloven kapittel 7.

§ 45 Samværsrett for andre enn foreldra

Når den eine av foreldra eller begge er døde, kan slektningane til barnet eller andre som er nær knytte til barnet, krevje at retten fastset om dei skal ha rett til å vere saman med barnet, og kva for omfang samværsretten skal ha.

I sak om samværsrett mellom foreldra, kan ein forelder som vert nekta samvær krevje at avgjerdsorganet fastset om hans eller hennar foreldre skal ha rett til å vere saman med barnet og kva for omfang samværsretten skal ha. Samvær for besteforeldra kan berre fastsetjast på vilkår av at den som er nekta samvær ikkje får møte barnet.

Reglane i kap. 7 gjeld også for desse sakene. Det krevst ikkje at partane har vore til mekling før dei går til sak.

§ 46. Rett til å bli høyrd før ei avgjerd om framtida til barnet.

Den som har samværsrett med barnet, skal så langt råd er, få uttale seg før den som har foreldreansvaret, tek avgjerder som vil gjere det umogeleg eller vesentleg vanskelegare å utøve samværsretten.

§ 47. Rett til opplysningar om barnet.

Har den eine av foreldra foreldreansvaret aleine, skal denne gje den andre opplysningar om barnet når det blir bede om det. Den andre har også rett til å få opplysningar om barnet frå barnehage, skule, helse- og sosialvesen og politi, om ikkje teieplikta gjeld andsynes foreldra. Slike opplysningar kan nektast gjeve dersom det kan vere til skade for barnet.

Avslag på krav om opplysningar etter første stykket andre punktum kan påklagast til fylkesmannen. Reglane i forvaltningslova kapittel VI gjeld så langt dei høver, jamvel om avslaget er gjeve av private.

I særlege høve kan fylkesmannen avgjere at den som ikkje har foreldreansvaret, skal tape opplysningsretten etter paragrafen her.

Kapittel 7. Sakshandsaminga i saker om foreldreansvaret, om kvar barnet skal bu fast og om samvær

I. Innleiande føresegner

§ 48. Det beste for barnet

Avgjerder om foreldreansvar, om kvar barnet skal bu fast og om samvær, og handsaminga av slike saker, skal først og fremst rette seg etter det som er best for barnet.

§ 49. Advokatar

Advokatar som har saker etter kapitlet her, bør vurdere om det er mogeleg for partane å kome fram til ei avtaleløyising. Advokaten skal opplyse foreldra om høvet til mekling.

§ 50. Teieplikt

Den som meklar etter § 51 og § 61 første stykket nr. 2 har teieplikt om det som kjem fram om personlege forhold i samband med oppdraget. Lov 19. juni 1997 nr. 62 om familievernkontorer §§ 6, 7, 9 og 10 gjeld tilsvarande.

Den som gjer teneste etter § 61 første stykket nr. 1, 3, 4 eller 7 har teieplikt om det som kjem fram om personlege forhold i samband med oppdraget. Han kan utan hinder av teieplikta gje oppdragsgjevar dei opplysningar han har fått i samband med oppdraget. Lov 19. juni 1997 nr. 62 om familievernkontorer §§ 6, 7, 9 og 10 gjeld tilsvarande.

Den som gjer tjeneste etter § 61 første stykket nr. 5 har teieplikt om det som kjem fram om personlege forhold i samband med oppdraget. Retten kan oppheve teieplikta etter krav frå advokaten eller representanten.

II. Mekling og vedtak om tvangskraft for avtaler

§ 51. Kven skal møte til mekling

Foreldre med felles barn under 16 år må møte til mekling før det vert reist sak om foreldreansvar, kvar barnet skal bu fast eller om samvær.

Giftede foreldre med felles barn under 16 år må for å få separasjonsløyve eller skilsmisseløyve etter ekteskapslova §§ 20 og 22, ha møtt til mekling på familievernkontor eller hos annan godkjend meklar jf. ekteskapslova § 26.

Sambuarar med felles barn under 16 år skal ved samlivsbrot møte til mekling.

Departementet kan gje forskrifter om mekling, også om unntak frå møteplikta i særlege høve.

§ 52. Føremålet med og innhaldet i meklinga

Føremålet med meklinga er å få foreldra til å kome fram til ei skriftleg avtale om foreldreansvaret, om kvar barnet skal bu fast og om samvær. Partane bør gjerast kjende med dei viktigaste økonomiske konsekvensane som avtala fører med seg.

§ 53. Frammøte

Foreldra skal møte personleg og samstundes til mekling. Den som meklar kan likevel avgjere at dei skal møte kvar for seg dersom det er tenleg. Meklaren kan i særlege høve gje løyve til at ein eller begge partar møter saman med ein fullmektig.

§ 54. Meklingsattest

Det skal skrivast ut meklingsattest når partane har møtt til ein times mekling hos ein meklar. Dersom foreldra ikkje er samde, skal dei verte oppfordra til å mekle i inntil tre timar. Dei kan få tilbod om ytterlegare tre timar dersom meklaren finn at dette kan føre til at partane kan kome fram til ein avtale. Meklingsattesten er gyldig i seks månader.

§ 55. Vedtak om tvangskraft for avtaler

Når begge foreldra ber om det, kan fylkesmannen fastsetje at ei skriftleg avtale om foreldreansvar, bustad og samvær skal kunne tvangsfullførast etter reglane i § 65. Vilkåret er at avtala først og fremst rettar seg etter det som er best for barnet. Trengst det, bør sakkunnege, barneverntenesta eller sosialtenesta uttale seg før fylkesmannen avgjer spørsmålet.

Eit vilkår for å bringe ei sak inn for fylkesmannen etter første stykket er at foreldra kan leggje fram gyldig meklingsattest.

Saka må bringast inn for den fylkesmannen der barnet har heimting på den tida saka vert reist.

III. Sakshandsaminga for retten

§ 56. Vilkår for å reise sak

Er foreldra usamde om kven som skal ha foreldreansvaret, om kvar barnet skal bu fast eller om samværet, kan kvar av dei reise sak for retten. Andre enn foreldra kan reise sak når vilkåra etter §§ 45 eller 63 er oppfylde.

Eit vilkår for å reise sak etter første stykket er at foreldra kan leggje fram gyldig meklingsattest.

§ 57. Kvar sak skal reisast

Sak etter § 56 må reisast for den domstolen der barnet har heimting på den tida saka vert reist. Dersom saka gjeld søsken med ulikt heimting, kan felles sak for barna reisast der eitt av barna har heimting.

§ 58. Stemnemål og tilsva

Stemnemålet skal innehalde namn og adresse til foreldra og barna, og skal vise om usemja gjeld foreldreansvaret, kvar barnet skal bu fast eller samværet, og gje ei kort utgreiing om grunnlaget for usemja og saksøkjarens påstand. Meklingsattest skal leggjast ved. Stemnemålet kan setjast fram på godkjent skjema.

Retten skal forkynne stemnemålet for saksøkte. Tilsvaret skal gjere greie for kva for tvistepunkt det er usemje om, og gje ei kort utgreiing om korleis saksøkte ser på saka. I tillegg må tilsvaret innehalde den saksøktes påstand. Tilsvaret kan setjast fram på godkjent skjema.

Retten kan be om nærare utgreiing av saka frå partane dersom det trengst for å få saka godt nok opplyst.

§ 59. Sakshandsaminga

Dommaren skal påskunde saka så mykje som mogeleg.

Dommaren skal på kvart trinn i saka vurdere om det er mogeleg å oppnå forlik mellom partane, og leggje tilhøva til rette for det.

Domstolsloven og tvistemålsloven gjeld for retten si handsaming av saker etter kapitlet her, så langt ikkje anna følgjer av reglane her.

§ 60. Førebels avgjerd

Retten kan etter krav frå ein part ta førebels avgjerd om kven av foreldra som skal ha foreldreansvaret, om kven barnet skal bu hos fast, og om samværsrett. Slik avgjerd kan gjelde for ei viss tid eller til saka er endeleg avgjerd. Retten kan også ta førebels avgjerd før saka er reist, dersom særlege grunnar talar for det.

Retten kan samstundes forby den andre av foreldra å kome til den eigedommen eller det bustadhuset der barnet held til. Dersom det ikkje trengst avgjerd straks, skal retten så langt råd er gje den andre høve til å uttale seg.

Når avgjerd er teken før sak er reist, skal retten setje ein frist for å reise søksmål. Fristen kan forlengjast ved avgjerd av dommaren. Er det ikkje teke ut søksmål innan fristen, fell tekne avgjerder bort.

Avgjerdene vert tekne i orskurd. Det er ikkje nødvendig å halde munnleg forhandling på førehand.

§ 60 a Førebels avgjerd om foreldreansvar ved sikting m.m. etter straffelova

Retten skal ta førebels avgjerd om foreldreansvaret i saker der ein av foreldra som har foreldreansvar, er sikta eller tiltala for forsettleg eller overlagt å ha valda at den andre er død. Det same gjeld dersom den attlevande i slike høve ikkje har foreldreansvar og krev å få det. Andre kan krevje å få foreldreansvaret. Retten kan avgjere at ingen

skal ha foreldreansvaret. Den attlevende skal berre få foreldreansvaret dersom dette klart er til beste for barnet.

Reglane i § 63 andre stykke gjeld på same måte ved førebels avgjerd. Er det ikkje teke ut søksmål innan seks månader etter at siktinga eller tiltala er fråfallen eller dom i straffesaka er rettskraftig, skal tingretten ta ny avgjerd om foreldreansvaret etter reglane i § 63.

Avgjerdene vert tekne i orskurd. Det er ikkje nødvendig å halde munnleg forhandling på førehand.

§ 61. Avgjerder under saksførebuinga

Retten fastset tid for hovudforhandling straks eller etter at eitt eller fleire av tiltaka i nr. 1 til 7 nedanfor er gjennomført.

1. Retten skal som hovudregel innkalle partane til eitt eller fleire førebuande møte for mellom anna å klarleggje tvistepunkta mellom dei, drøfte vidare handsaming av saka og eventuelt mekle mellom partane. Retten kan oppnemne ein sakkunnig til å vere med i dei saksførebuingane. Retten kan jamvel be den sakkunnige ha samtalar med foreldra og barna og gjere undersøkingar for å klarleggje tilhøva i saka, med mindre foreldra set seg i mot dette. Retten fastset kva den sakkunnige skal gjere, etter at partane har fått høve til å uttale seg.
2. Retten kan vise partane til mekling hos godkjend meklar eller annan person med innsikt i dei tvistepunkta saka gjeld. §§ 52 og 53 gjeld tilsvarende. Dersom meklaren kjem fram til at partane ikkje kan nå fram til ein avtale gjennom vidare mekling, skal han straks melde frå til retten om dette.
3. Retten bør der det trengst oppnemne sakkunnig til å uttale seg om eitt eller fleire av dei spørsmåla saka reiser.
4. Dommaren kan gjennomføre samtalar med barnet, jf. § 31. Retten kan oppnemne ein sakkunnig eller annan eigna person til å hjelpe seg, eller la ein sakkunnig ha samtale med barnet aleine.
5. Retten kan i særlege høve oppnemne ein advokat eller annan representant til å ta vare på interessene til barnet i samband med søksmålet. Den som er oppnemnd, kan samtale med barnet og skal gje slik informasjon og støtte som er naturleg. Advokaten eller representanten skal få saksdokumenta. Han kan kome med framlegg om handsaminga av saka og skriftleg eller i rettsmøte gje råd om korleis sakshandsaminga best kan ta vare på interessene til barnet. Retten avgjer om og eventuelt kor lenge han skal vere til stades under rettsmøta i saka. Når advokaten eller representanten er til stades i rettsmøta, kan han stille spørsmål til partar og vitne.
6. Retten bør innhente fråsegner frå barnevernet og sosialtenesta der det trengst.
7. Retten kan gje partane høve til å prøve ut ei førebels avtale for ei nærare fastsett tid.

Retten kan oppnemne ein sakkunnig eller annan eigna person til å rettleie foreldra i prøvetida.

8. Retten kan gje dom utan hovudforhandling så framt partane samtykkjer til det og retten ser det som forsvarleg.

Staten ber kostnadene til dei tiltaka som er nemnde i første stykket nr. 1, 2, 4, 5 og 7. Sakkunnig som vert oppnemnd etter første stykket skal godtgjerast etter lov 21. juli 1916 nr. 2 om vidners og sakkyndiges godtgjørelse m.v. Dersom det skal oppnemnast ein advokat for barnet etter første stykket nr. 5, har barnet rett på fri sakførsel utan behovsprøving, jf. rettshjelploven § 16 første ledd nr. 6. Departementet kan ved forskrift fastsetje reglar om godtgjering til andre som gjer teneste etter paragrafen her.

§ 62. Kjæremål

Retten val av tiltak etter § 61 første stykket kan ikkje påkjærast. Unntak gjeld for avgjerd om å nekte å oppnemne sakkunnig etter § 61 første stykket nr. 3 og avgjerd om å nekte å innhente fråsegner som nemnd i § 61 første stykket nr. 6.

§ 63. Handsamingsmåten for krav om foreldreansvar etter dødsfall

Når den som får foreldreansvaret etter § 38 første stykket, ikkje budde saman med barnet, eller den av foreldra som får foreldreansvaret etter § 38 andre stykket, ikkje hadde foreldreansvaret da den andre døydde, kan andre innan seks månader etter dødsfallet reise sak med krav om å få foreldreansvaret og om å få bu fast saman med barnet. Retten kan ta førebels avgjerd etter § 60.

Der den attlevande er sikta, tiltala eller dømd for forsettleg eller overlagt å ha valda at den andre er død, kan andre alltid reise sak med krav om å få foreldreansvaret innan seks månader etter at siktinga eller tiltala er fråfallen eller dom i straffesaka er rettskraftig. Dersom den attlevande krev foreldreansvaret, skal retten berre gå med på kravet når dette klart er til beste for barnet. Retten tek førebels avgjerd etter § 60 a.

Retten skal avgjere spørsmålet i orskurd, som kan ankast. Retten skal til vanleg kalle inn til munnleg forhandling før det vert teke avgjerd. Det skal leggjast vekt på om den attlevande av foreldra ønskjer foreldreansvaret. Ingen kan få foreldreansvaret utan å oppfylle vilkåra i fjerde stykket.

Der ingen lenger har foreldreansvaret for eit barn, jf. § 38 tredje stykket, skal dei som ønskjer foreldreansvaret, vende seg til tingretten der barnet bur. Kjem det berre eitt krav om å få foreldreansvaret, skal retten gå med på kravet, utan når det er fare for at barnet ikkje vil få forsvarleg stell og fostring, eller det vil lide skade på annan måte. Avslag på eit krav om foreldreansvaret skal gjerast i orskurd, og kan ankast.

Før retten avgjer saka, skal dei næraste slektningane til barnet eller dei som barnet bur saman med, ha høve til å uttale seg. Retten kan sjå bort frå uttaleretten etter dette stykket når særlege grunnar gjer uttale uturvande. Barnet skal høyrast etter § 31.

Retten kan la ein person få foreldreansvaret aleine eller la sambuande få det saman. Får nokon annan enn attlevande far, mor eller medmor foreldreansvaret, skal retten også avgjere om faren, mora eller medmora framleis skal ha del i foreldreansvaret. Har foreldra skriftleg gjeve uttrykk for kven dei ønskjer skal ha foreldreansvaret etter at dei er døde, bør det leggjast vekt på det.

Retten kan setje som vilkår for avgjerda at barnet i ei viss tid ikkje skal kunne flyttast frå heimen der det bur, dersom flyttinga kan vere uheldig for barnet, og det ikkje er rimeleg grunn til å flytte.

Dersom ingen har meldt seg eller retten gjev avslag på alle krav om foreldreansvaret, skal retten melde frå til barneverntenesta. Barneverntenesta skal plassere barnet etter reglane i lov 17. juli 1992 nr. 100 om barneverntjenester § 4-14 og § 4-15 første stykket. §§ 4-16, 4-17, 4-18 første stykket og 4-20 gjeld tilsvarende.

Avgjerd etter paragrafen her kan innstemmast på ny for retten av den attlevande av foreldra og endrast dersom særlege grunnar talar for det. § 64 tredje stykket gjeld tilsvarende.

§ 64. Endring av avtale eller avgjerd om foreldreansvaret o.l.

Foreldra kan gjere om avtale eller avgjerd om foreldreansvaret, om kven barnet skal bu hos fast og om samværsretten.

Vert foreldra ikkje samde, kan kvar av dei reise sak for retten, jf. § 56. Dom, rettsforlik og avtale med tvangskraft kan likevel berre endrast når særlege grunnar talar for det. Førebels avgjerd etter § 60 kan endrast på same vilkår av den domstolen som har hovudsaka. Førebels avgjerd etter § 60 a kan endrast på same vilkår av den domstolen som tok førebels avgjerd, og slik sak kan reisast av den attlevande eller andre.

Dersom det er openbert at det ikkje ligg føre slike særlege grunnar som nemnt i andre stykket, kan retten avgjere saka utan hovudforhandling.

IV. Tvangsfullføring

§ 65. Tvangsfullføring

Om tvangsfullføring av avgjerd om foreldreansvaret eller kven barnet skal bu saman med, gjeld tvangsfullbyrdsloven kap. 13. Namsmannen skal likevel krevje inn tvangsbot. Innkrevjing skal berre skje når den som har retten, ber om det. Vedtak av fylkesmannen eller departementet er særleg tvangsgrunnlag. Førebels avgjerd etter § 60 er tvangskraftig enda om avgjerda ikkje er rettskraftig.

Avgjerd om samværsrett kan tvangsfullførast ved tvangsbot etter tvangsfullbyrdsloven kap. 13. Tingretten kan fastsetje ei ståande tvangsbot som for ei viss tid skal gjelde for kvar gong samværsretten ikkje vert respektert. Vedtak av fylkesmannen eller departementet er særleg tvangsgrunnlag. Første stykket andre, tredje og femte punktum gjeld tilsvarende.

SAMBOERERKLÆRING / AVTALE OM FORELDREANSVAR

Informasjon

Avtalen må meldes til folkeregisteret for å være gyldig.

Foreldre som er samboere og registrert på felles adresse i folkeregisteret når farskapet erkjennes, har automatisk felles foreldreansvar for barn født etter 1.1.2006.

1. Foreldre som erklærer seg som samboere, og sender melding om dette til folkeregisteret, får felles foreldreansvar for barn de har felles. De kan også velge å sende avtale om felles foreldreansvar til folkeregisteret.
2. Når foreldrene ikke bor sammen når farskapet blir erkjent eller fastsatt på annen måte, har moren foreldreansvaret alene. Foreldrene kan da sende melding til folkeregisteret om at de skal ha felles foreldreansvar.
3. Foreldre som bor sammen kan ikke avtale at en av dem skal ha foreldreansvaret alene. Foreldre som ikke bor sammen, og som tidligere har hatt felles foreldreansvar, kan avtale at den som bor fast sammen med barnet skal ha foreldreansvaret alene.

Barnets navn

Barnets fødselsnr.

Barnets adresse

Mors navn

Fars navn

1. SAMBOERERKLÆRING

Foreldre som erklærer at de er samboere får felles foreldreansvar for barnet.

Vi erklærer at vi er samboere

Sted, dato

Mors underskrift

Fars underskrift

2. AVTALE OM FELLES FORELDREANSVAR

Vi skal ha foreldreansvaret felles

Sted, dato

Mors underskrift

Fars underskrift

3. AVTALE OM ENDRING AV FORELDREANSVAR

Mor skal ha foreldreansvaret alene

Far skal ha foreldreansvaret alene

Sted/dato

Mors underskrift

Fars underskrift

Avtalen skal sendes til folkeregisteret i den kommunen der barnet er registrert bosatt.

For mer informasjon se: www.regjeringen.no/bld

Lov 8. april 1981 nr. 47 om barn og foreldre (barnelova), se www.lovdato.no

Adresser til familievernkontorene finnes på:

www.bufetat.no

Adresser og telefonnr til fylkesmannsembetene finnes på:

www.norge.no

Brosjyren er utgitt av Barne- og likestillingsdepartementet

Konsulent: Statens informasjonstjeneste

Design: David Keeping

Trykk: Kursiv Media AS

Optrykk: 40.000/2010

